

УДК 34.037.4:340.15(1-87)

Мишаєта К.Б., студентка група КЮ-183

Козинець І.Г., ст. викладач кафедри цивільного, господарського права та процесу

Чернігівський національний технологічний університет

САМОЗАХИСТ У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Незалежно від рівня розвитку суспільства, його невід'ємною складовою є правопорушення. У сучасному світі життя, здоров'я людини, її власність знаходиться в зоні захисту приватних прав. У деяких випадках в особи є право відновлювати порушені права та інтереси без звертання до юридичних органів, тобто самостійно. У даний час збільшення ефективності захисту своїх порушених прав, є актуальним питанням, від його вирішення залежить упевненість кожного в гарантованості своїх прав.

Самозахист прав, який надає можливість оперативного захисту, закріплювався, як у найдавніших правових джерелах, так і в сучасному законодавстві держав. Соціальні норми в первісному суспільстві вважилися правомірними та дотримувалися суспільством, лише у разі, якщо вони відповідали загальному уявленню про справедливість та корисність для людей. Самозахист виник ще у стародавньому світі і одразу зайняв перше місце як найефективніший на той час спосіб захисту [1, с. 292]. Це зумовлено тим що, по-перше, відсутністю спеціалізованих органів примусу, за виключенням заходів, що назначалися порушнику громадськими органами (племенем, родом). По-друге, усі ці заходи ще не мали чіткого вираження, меж, дозволів та заборон, адже вони були об'єктивацією колективного інтересу всього роду в цілому. Права та інтереси окремої людини не розглядалися, як такі взагалі, і не становили ніякої цінності.

Одним із найважливіших внесків у розвиток інституту самозахисту був зроблений римським приватним правом. У Стародавньому Римі до виникнення державного суду первісною формою захисту порушених прав був самозахист.

Саме римляни одні з найперших розробили найбільш точну теорію, присвячену самозахисту порушених прав [2, с. 152].

Дослідники давньоримського права вважають, що втручання держави у приватний процес самозахисту відбувався поступово. Спочатку приватна розправа була обмежена певним порядком застосування сили до порушника, і таким чином, самозахист був введений у законні форми. Із самого початку захист здійснювався за допомогою звичаїв, серед яких найтяжчим було вигнання з роду [3, с. 83].

Із часом звичаї лягли в основу законів. Найдавніша кодифікація римського права, відома під назвою Законів XII таблиць, датується приблизно серединою V ст. до н.е. Багато століть вони були основним джерелом права в Римі. Закони XII таблиць становлять собою запис звичаїв, що склалися в повсякденному житті римлян, зокрема і тих, що стосуються самоуправства та самозахисту. На ранній стадії правової регламентації саморозправи Законами XII таблиць було дозволено завдати кривднику таке саме зло, яке він завдав потерпілому (лат. talio - відплата, приватна помста). Така ідея еквівалентної відплати була проміжною ланкою при переході від права вбити злочинця до права прийняти від нього грошовий штраф. Пізніше була введена система викупів, а завершальним етапом було становлення державного суду [2, с. 155].

Конфлікти вирішувались їх учасниками самостійно власними силами. Відносини будувалися як безпосереднє підпорядкування кредитору з подальшою особистою розправою у разі невиконання зобов'язання. Визначення тяжкості покарання було повністю віддано на розсуд уповноваженої особи. Але згодом громадська влада обмежує владу кредитора і робить процес розправи чіткішим і контрольованим.

У розвинутому праві залишки самоуправної форми захисту із застосуванням сили збереглися як винятки і дозволялися законом тільки в окремих ситуаціях. Так, самозахист був дозволений у випадках неправомірного нападу на особу або його майно. У такому разі відбиття нападу вважалось необхідною обороною і регламентувалось правилом: насильство дозволено

відбивати силою. При цьому міри самозахисту мали відповідати характеру нападу і не повинні були перевищувати межі самооборони: нападника можна поранити під час самозахисту, але не з метою помсти [4].

Формами самозахисту у Стародавньому Римі були необхідна оборона – заподіяння шкоди порушнику в процесі вчинення ним протиправних дій і крайня необхідність – заподіяння шкоди сторонній особі з метою самому уникнути небезпеки, за умови, що завдано шкоду меншу, ніж та, що загрожувала.

Самозахист допускався також у випадках, коли була потреба у негайних діях проти порушника. Так, правомірним вважалося затримання боржника, що втікає, для того, щоб силою змусити його сплатити борг. Проте загальною засадою захисту порушеного права було належне звернення до суду для його відновлення. Застосування власної сили з цією метою не тільки заборонялося, але й призводило до негативних наслідків. Так, якщо кредитор самочинно захватив у боржника речі для задоволення своїх претензій, він мав повернути їх і, крім того, взагалі втрачав право вимоги до боржника.

У розвиток цього інституту давньоримські юристи зробили великий внесок. Зокрема, вони створили теорію самостійного захисту особою свого права, яка згодом знайшла місце в праві інших держав, що виникли після розпаду Римської імперії. Римське право проводило межу між самопомогою (самозахистом) і самоуправством: на відміну від самозахисту, самоуправство полягало у відновленні прав уже після їх порушення. Самозахист вважали правомірним за наявності таких трьох обставин:

- самозахисту підлягають ті права, які захищаються у встановленому порядку (тобто які підлягають також і юрисдикційному захисту з боку держави);

- самозахист повинен бути спрямований на відбиття лише насильницького порушення прав;

– дії із самозахисту не повинні бути превентивними – вони повинні вчинятися лише у відповідь на протиправне посягання, до того ж безпосередньо в момент порушення прав [3, с. 89].

Характеризуючи самозахист, римський юрист Флорентин зазначав: «Ми повинні відбивати насильство і протиправність, оскільки правом встановлено, що коли хто-небудь зробить що-небудь для захисту свого тіла, то вважається таким, що здійснив правомірний вчинок...» [2, с. 158].

Самостійний захист приватних прав у розвиненому римському праві пояснювався як захист від протиправного нападу, а також інші активні дії, якщо їх застосування було обумовлено об'єктивною необхідністю запобігти заподіянню шкоди. «Незаконно убиває той, хто позбавляє життя без будь-якого на те права». Таким чином, той, хто вбиває розбійника, не відповідає за те в тому лише разі, якщо інакше не міг уникнути небезпек. Так, в епоху Юстиніана в Дигестах було зафіксовано правило, згідно з яким насильство можна було відбивати силою, а, отже, зазіханню на чийсь право або майнові інтереси дозволялося запобігати застосуванням сили [5].

Дуже яскраву характеристику права особи на самозахист дав і розвинув видатний оратор Стародавнього Риму Марк Цицерон, який у своїй захисній промові у справі Мільтона сказав: «Бувають випадки, і ці випадки не є рідкісними, коли людина має право життя над собою подібним. І якщо це право справедливе, якщо воно коли-небудь є необхідністю, то лише в тому разі, коли доводиться силу відбивати силою. Невже смерть, яка вражає розбійника, убивцю, може вважатися несправедливою? Існує священний закон, закон неписаний, але який народився разом із людиною; закон, що появився раніше законів, легенда, раніше появи всіх книг, але написаний природою в її безсмертному кодексі; його ми здобули із самої природи; цей закон не стільки вивчили, скільки відчули, не стільки пізнали, скільки розгадали. Він проголошує нам: у момент неминучої небезпеки, що явилася під кинджалом жадоби чи ненависті, дозволеним є будь-який засіб порятунку. Якщо необхідність справедливого захисту вимагає застосування меча, то не можна

звинувачувати того, хто вихопив меч для свого порятунку й уразив убивцю. Таким чином, судді, не випускайте з виду цей принцип: він повинен забезпечити у ваших очах перемогу нашої справи, якщо не забудете тієї аксіоми, яку не слід забувати, а саме: кожен, хто прагне відібрати в нас життя, може бути вбитий без жодного вагання» [6, с. 49].

Отже, римське право поступово відмовилося від будь-яких форм самостійної захисту, обмежившись винятковими випадками, пов'язаними, в основному, із захистом від нападу або діями, що викликані крайньою необхідністю, внаслідок чого розвинена правова система Стародавнього Риму підійшла до майже повної його заборони, в тому числі заборони самостійного відновлення порушених інтересів, яке стало розглядатися як кримінальне правопорушення.

Список літератури

1. Пухан Иво, Поленак-Акимовская Мирьяна. Римское право (базовый учебник) /под ред. В. А. Томсинова; пер. с македон. В. А. Томсинова, Ю. В. Филиппова. М.: ИКД «ЗЕРЦАЛО-М», 2003. 448 с.
2. Макарчук В.С. Основы римского частного права: навч. посіб. К.: Атіка, 2007. 256 с.
3. Основы римского частного права: підручник / за заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.
4. Римское частное право: учебник /под ред. проф. И.Б. Новицкого и проф. И.С. Перетерского. URL: <http://ancientrome.ru/publik/article.htm?a=1524230000> (дата звернення 20.04.2019).
5. Памятники римского права: Законы XII таблиц Институции Гая. Дигесты Юстиниана. М.: 1997. 608 с. URL: <https://studfiles.net/preview/6702582/> (дата звернення 15.04.2019).
6. Институции Юстиниана /под ред. Л.Л. Кофанова, В.А. Томсинова; пер. с лат. Д. Расснера. М.: Зерцало, 1998. 400с. (Сер.: Памятники римского права).